

LBRIS

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TAT, ALIN-SEBASTIAN

Cui i-e frică de Sfântul Augustin?/ Alin-Sebastian Tat;

Târgu-Lăpuș:

Galaxia Gutenberg, 2024

ISBN 978-630-337-027-9

2

© Galaxia Gutenberg, 2024

Editura Galaxia Gutenberg

435600 Târgu-Lăpuș, str. Florilor nr. 11

Tel: 0723-377599, 0733-979383

E-mail: contact@galaxiagutenberg.ro

PRINTED IN ROMANIA

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Alin-Sebastian Tat

Cui i-e frică de Sfântul Augustin?

Galaxia Gutenberg

2024

Cuprins

Cuvânt înainte	9
1 Filosofie, elenism și creștinism la Sfântul Augustin	11
2 Dilemele dorinței și autonomia sufletului la Augustin	41
3 <i>De vera et falsa religione</i> . Religie, filosofie și politică în <i>De civitate Dei</i> a Sfântului Augustin	73
4 <i>Psalmul 1</i> în două lecturi patristice	109
5 Augustin în canonul teologic.....	125

Cuvânt înainte

Augustin nu a fost prima mea iubire, însă e una destul de veche. Și suficient de mare pentru a fi fost preluată cândva ca subiect al unei teze de doctorat.

Revin, cu acest mic volum, la atașantul episcop al Hiponei, după mulți ani de studii neaugustinieni. Căci probabil odată atins de temele gânditorului nord-african nu poți să te întorci la tine însuși ca și cum el n-ar fi existat. Sau – aș spune – ca și cum el n-ar exista, deoarece sunt convins că face parte din acea categorie restrânsă a gânditorilor „clasici” încă prezenți în lumea de azi, prin influențe multiple și poate uneori contradictorii.

Doctor gratiae. Un gânditor care a marcat creștinismul occidental ca nimeni altul, în lunga sa istorie catolică, dar și în mai recente sale variante protestante-reformate-evangelice, un gânditor ce nu poate fi evitat nici de teologia ortodoxă. Sfântul Augustin, așadar, este nu doar inevitabil, ci are și o miză ecumenică, în sensul în care nu te poți

poziționa în favoarea sau împotriva ecumenismului decât trecând prin acest Părinte al Bisericii.

Și pentru că s-a spus despre Augustin că a inventat subiectivitatea, ce poate fi mai firesc aici și acum decât să invit cititorul să se lase condus pe o cărare subiectivă înspre sufletul augustinian?

1

Filosofie, elenism și creștinism la Sfântul Augustin

De vera religione face parte din lucrările lui Augustin din perioada de tinerețe, fiind redactată în preajma anului 390, cu puțin timp înaintea hirotonirii sale. Cartea îi este dedicată lui Romanianus, același personaj căruia îi fusese deja adresată, în 386, lucrarea *Contra academicos*. Acest Romanianus este mai întâi finanțatorul studiilor de retorică ale tânărului Augustin la Cartagina (în jurul anului 370), apoi susținătorul său la întoarcerea în Tagaste. Entuziasmul mai vârstnicului admirator îl face chiar să îmbrățișeze noua religie de care Augustin se arată atras, maniheismul (374). Opt ani mai târziu îl regăsim la Milano alături de prietenul său în momentul crizei religioase care îl va readuce în Biserică.

Tema principală a lucrării o constituie ascensiunea spirituală a omului la Dumnezeu, împlinită cu ajutorul adevăratei religii.

Urmând indicațiile din *Retractationes*, Van Fleteren¹ identifică patru teme majore în *De vera religione*: 1. adevărata religie trebuie să adore pe Dumnezeu-ul-Treime; 2. religia creștină a fost dată oamenilor din milostivirea divină; 3. omul trebuie ca în mod liber să-l adore pe Dumnezeu; 4. teoria maniheistă cu privire la rău este nesatisfăcătoare.

În capitolul pe care-l consacără revizuirii acestei lucrări din *Retractationes* (I, XIII, 1), Augustin notează: „Atunci am scris și o carte *Despre adevărata religie*, în care se discută în foarte multe feluri și foarte pe larg, că Unul Adevărat Dumnezeu, adică Treimea, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, trebuie cinstit cu adevărata religie. Și cu câtă mare milă a Lui, printr-o chivernisire supusă timpului, a fost dată omului religia creștină, care este adevărata religie, precum și în ce chip trebuie pregătit omul, prin viața sa, pentru același cult al lui Dumnezeu. Foarte mult se vorbește însă și-n această

¹ Cf. F. E. van Fleteren, *Augustine's „De vera religione”*. A new Approach, in *Augustinianum*, 16 (1976), pp. 479-480.

carte contra celor două naturi ale maniheilor.”

Creștinismul și elenismul sunt entități culturale suficient de largi pentru a nu putea fi utilizate fără circumscrieri, chiar și atunci când se dorește stabilirea unui raport general. Totuși, elenismul constituie fondul comun gânditorilor creștini din Antichitatea târzie, cel puțin a celor de limbă greacă și latină. Pentru a individualiza acest raport generic, analiza noastră prealabilă (partea I) a indicat câteva figuri majore ale reflecției creștine din secolele II-IV și a evidențiat o gamă nuanțată de poziții *teologice* față de filosofia greacă.

Tezei „elenizării creștinismului”, susținute de Adolf von Harnack în a sa „istorie a dogmelor», o serie de istorici mai noi ai acestei probleme i-au răspuns nu opunându-i-se frontal², ci deturnând miza polemică inițială. Astfel, pentru G. Madec, inversarea relației dintre elenism și creștinism în favoarea celui dintâi nu

² Cum o făcuseră, printre alții, J. Quasten, *Initiation aux Pères de l'Eglise*, trad. J. Laporte, Paris, 1955, t. I, pp. 212-213 sau L. Bouyer, *La spiritualité du Nouveau Testament et des Pères*, Paris, 1960, p. 263.

reprezintă o contrazicere a tezei enunțate, ci doar o necesară clarificare:

„creștinarea elenismului nu este anti-teza, ci mai degrabă un aspect fundamental al elenizării creștinismului.”³

Dialogul acestor primi gânditori creștini cu elita lumii păgâne nu se reduce la un act conjunctural și inconștient, de preluare a unor teme preexistente în beneficiul unui nou ideal cultural, ci:

„împrumuturile lor trebuie considerate fapte de doctrină, și nu doar simple semne de dependență.”⁴

O hermeneutică grăbită să descopere semnele evidente ale unei „pervertiri”, prin mijloace filosofice, a mesajului creștin genuin, își atinge repede limitele metodologice, deoarece desconsideră logica proprie a gândirii patristice:

„De aceea, toate fenomenele filosofice din operele patristice: judecățile asupra filosofiei și a filosofilor, citatele explicite și, a fortiori, descoperirile și conjecturile erudiției filologice despre diversele împrumuturi pe care Părinții le-au făcut din filosofie, reclamă în definitiv

³ Madec 1994, pp. 16-17.

⁴ *Ibid.*, p. 17.

un studiu propriu-zis patologic. Justificarea teoriei și a practicii filosofice a gânditorilor creștini trebuie căutată în coerența doctrinelor lor.”⁵

Teoria patristică a cunoașterii, dincolo de detaliile sale multiple, poate fi formulată prin cuvintele lui Augustin⁶.

Așa-numitul *platonism* specific patristicii⁷, urmat de un *aristotelism* al scolasticii⁸, sunt idei prea generale pentru a putea fi reținute la o analiză riguroasă. Tot așa, teza lui Pierre Thévenaz, conform căreia există trei faze în raportul elenism – creștinism: 1. sincretism (Iustin), 2. eclecticism (școala alexandrină), 3. sinteză („neoplatonismul creștin”), trebuie amendată deoarece reflectă o perspectivă exterioară *logicii* patristice⁹.

⁵ *Ibid.*, pp. 18-19.

⁶ Cf. *De doctrina christiana* II, 18, 28.

⁷ Cf. E. von Ivanka, *Plato Christianus. La réception critique du platonisme chez les Pères de l'Eglise*, trad. E. Kessler, Paris, 1990, p. 13 sq.

⁸ Cf. E. Gilson, „Le christianisme et la tradition philosophique”, in *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 1941-1942, pp. 249-250.

⁹ Cf. P. Thévenaz, „De la philosophie divine à la philosophie chrétienne. L'affrontement de l'hellénisme et du christianisme”, in *Revue de Théologie et de Philosophie* 1951, pp. 4-20.

Există un „platonism al patristicii”?

„Platonismul” autorilor patristici, inclusiv al lui Augustin, valorizează în sens apologetic acele pasaje ale *corpus*-ului platonician care se pretează la o atare operație, dar se delimitează net de *platonicienii* contemporani, contra cărora dezvoltă polemici tot mai sistematice. Celsus și Porfir nu au fost singurii vizați, ci poate doar cei mai semnificativi adversari ai apologeticii creștine.

Raportul cultural cu platonismul ambiant a fost rezumat de G. Madec, pe baza analizelor lui E. R. Dodds¹⁰:

„Era un fel de bun comun în care partea de „platonism” apărea drept preponderentă din momentul în care era vorba de teologie și spiritualitate, de transcendența lui Dumnezeu și de idealul asemănării divine. Gânditorii creștini găseau o mulțime de texte și de teme consonante cu convingerile lor, din care se puteau servi în mod liber, atât pentru a promova inteligența credinței, cât și pentru a-i seduce pe „platonicieni” și a-i convinge că

¹⁰ Cf. E. R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*, Cambridge, 1965.

nu au de făcut decât un pas pentru a deveni creștini.”¹¹

Această coexistență la nivel cultural poate explica în mai mare măsură „platonismul” atribuit patristicii, iar nu presupuse „sinteze” imposibile între cele două viziuni religioase.

Platonismul lui Augustin?

Atitudinea lui Augustin față de tradiția platoniciană comportă câteva elemente, atât biografice cât și intelectuale, care îi dau contur. Mai întâi, el nu-și ascunde simpatia față de școala filosofică aparent cea mai apropiată de poziția creștină și care, în plus, i-a marcat existența în perioada decisivă a convertirii. Proximitatea unor afirmații platoniciene nu se confundă, însă, cu identificarea celor două instanțe¹².

Problema ambiguității sursei gnoseologice, împărțită între *Prologul* ioaneic și *Libri platoniorum*¹³ face improbabilă

¹¹ Madec 1994, p. 31.

¹² Cf. *Conf* VII, 9, 13.

¹³ Întrebarea referitoare la lecturile exacte ale lui Augustin, cuprinse în sintagma *libri platoniorum*, nu a primit un răspuns definitiv. Astfel, cf. Madec, *Saint Augustin et la philosophie. Notes critiques*, Paris, 1996, p.

invocată „sinteză” dintre platonism și creștinism în cazul lui Augustin. Gândirea filosofico-teologică a acestuia nu poate fi redusă la un amestec, mai mult sau mai puțin reușit, de creștinism și elenism.

Dificultatea unei astfel de concilierii rezidă și în faptul că aceste doctrine, cea platoniciană și cea augustiniană, reprezintă, în plan conceptual, dar și asumate existențial, două religii incompatibile. Ceea ce Augustin asimilează din platonism se reduce la aspecte periferice, în timp ce substanța acestuia îi rămâne străină: ierarhizarea divinității, eternitatea lumii, revelația primitivă a Logosului, transmigrația sufletelor, sunt tot atâtea obstacole doctrinale care se opun dogmelor creștine¹⁴.

38: „În mai sau iunie 386, Augustin primea „din partea unui om cu un orgoliu monstruos” cărțile platonicienilor, traduse din greacă în latină de către Marius Victorinus. S-a exersat multă erudiție și subtilitate filologică pentru a se decide dacă Augustin a citit doar Plotin (P. Henry) sau doar Porfir (W. Theiler) sau Plotin și Porfir (P. Courcelle, J. J. O'Meara) sau mai întâi Plotin și apoi Porfir (O. du Roy, A. Mandouze).”

¹⁴ Cf. Dörrie, „Was ist „Spätantiker Platonismus”? Überlegungen zur Grenziehung zwischen Platonismus und Christentum”, in *Theologische Rundschau* 1972, pp. 285-302.

J. Trouillard identifică momentul genezei neoplatonismului:

„ziua în care platonicienii s-au pus să caute în *Parmenide* secretul filosofiei lui Platon. Acel moment, se pare, aparține lui Plotin cu teoria sa despre cei trei unu...”¹⁵

La întrebarea dacă Augustin poate fi numit neoplatonician după criteriile conceptuale ale acestei tradiții, utilizând precizările furnizate de J. Trouillard, răspunsul este categoric negativ¹⁶.

Dependența filosofilor față de Biblie

Augustin împărtășește teza dependenței de Biblie a filosofilor greci¹⁷, însă preferă să accentueze îndemnul Apostolului Pavel¹⁸ la o cunoaștere „naturală” sau filosofică, prin intermediul creației¹⁹.

¹⁵ „Le *Parménide* de Platon et son interprétation néoplatonicienne”, in *Revue de Théologie et de Philosophie* 1973, p. 83.

¹⁶ Cf. *ibid.*: „Nu ești neoplatonician doar pentru că ai suferit influența neoplatoniciană și nici chiar dacă ai acceptat anumite teze neoplatoniciene, decât dacă ai conspirat cu intuiția fundamentală a școlii.”

¹⁷ Cf. *De Civitate Dei* VIII, 11-12.

¹⁸ Cf. *Rom* 1, 19-20.

¹⁹ Cf. Madec, „Connaissance de Dieu et action de grâce. Essai sur les citations de l'Épître aux Romains 1,

Această teză trebuie interpretată printr-o altă teorie augustiniană, și anume cea a iluminării interioare a Verbului: raționalitatea „naturală” ar fi imposibilă fără o iluminare divină directă, de natură continuă:

„Cele două teorii, cea a împrumutului și cea a participării la Verb, joacă un rol analog în raport cu filosofia: preluarea vreunei teme de la Platon nu înseamnă, în spiritul Părinților, combinarea platonismului cu creștinismul; semnifică eliberarea unor parcele de adevăr de conținutul lor de eroare (păgânismul), pentru a le reintroduce în adevărul total.”²⁰

Cu ocazia sondării terenului propriu filosofiei sau a comerțului dintre Atena și Ierusalim, Augustin folosește imaginea metalului prețios, obținut prin medierea providenței²¹.

Problema cercului milanez

Chestiunea „platonismului” lui Augustin se află în conexiune cu problema

18-25 dans l'oeuvre de saint Augustin”, in *Recherches augustiniennes*, 1962, pp. 273-309.

²⁰ Madec 1994, p. 33.

²¹ Cf. DDC II, 40, 60, reluată în *Conf VII*, 10, 15.

așa-numitului cerc milanez, care i-a făcut posibilă convertirea și i-a ocazionat intrarea în Biserică. Clarificarea unor aspecte referitoare la gruparea intelectuală din jurul episcopului Ambrozie ar furniza elemente suplimentare pentru o corectă situare a lui Augustin în contextul epocii și al Bisericii sale.

Pierre Courcelle este unul dintre cei care au formulat concluzii asupra existenței unui cerc creștin neoplatonician la Mediolanum, ale cărui aspecte a încercat să le deceleze²². Pe urmele sale, Aimé Solignac afirmă:

„nu s-ar putea pune la îndoială existența unui mediu neoplatonizant printre oamenii cultivați ai Milanului.”²³

²² Cf. *Recherches sur les Confessions de saint Augustin*, Paris, 1968, pp. 311-382.

²³ *Bibliothèque Augustinienne* 14, p. 529, opinie precizată de autor, cf. Solignac, „Il circolo neoplatonico milanese al tempo della conversione di Agostino”, in *Agostino a Milano. Il battesimo*, Palermo, 1988, p. 43: „Nu este vorba de o „academie”, adică de un grup de specialiști sau de amatori care se reunesc periodic pentru a discuta împreună anumite subiecte. Este vorba, pur și simplu, de câțiva oameni care se interesau de același curent de idei și aveau între ei relații și întâlniri, câte doi sau mai mulți.”